

M. T. R. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. Ref.
Ser. 1501

Title: Soma Yagna
Prayoga

Incomplete

1501

C	:	Soma Yagna Prayoga (I)	:	Title
:	:	:	:	Author
:	:	:	:	Editor
:	:	:	:	Year, Vols.
SK	:	:	:	Publisher
1501	:	:	:	Remarks

प्रदक्षिणां पुरीषेण पृथ्वीति ॥ ब्रह्मवर्निता क्षत्रवर्नि ॥ स्रष्टृ प्रजावर्नि ॥ रायस्योष
हं वीनं पुरोहामि ॥ मैत्रावरुणादंडेन संहति ॥ ब्रह्मदंष्ट्रं हृदि त्रंष्ट्रं प्रजादंष्ट्रं
रायस्योषं दंष्ट्रं ॥ रुद्रपात्रमुपनिर्नीय विशारदो हिरण्यं निधाय स्रक्वेणा
भिर्भजंतीति ॥ अथ तेन द्यावापृथिवी आपृणोऽथां स्वाहा ॥ अग्निं गते स्वाहा
कारः ॥ द्यावापृथिवीभ्यामिदं ॥ आंतमन्त्रं स्यावयति ॥ प्राचीनं कर्णोऽस्मि
णां उषिस्तस्माद्दीनो वंशान्मोक्षमप्यमंषुदिरध्यस्यति ॥ इन्द्रस्य स
दोसि ॥ अभितो द्यौः ॥ विश्वजनेन स्यात्प्रायः ॥ हिर्मंजः ॥ दक्षिणेन ताराणां
नवषट्दीपुषि ॥ प्रतियुद्धिर्न त्रंः ॥ संधिषु तणावर्तं कृत्वा परिश्रयं

३७ ति॥ परिवर्तनं निर्वर्णे गिर इमा भवंतु विश्वतः॥ उद्धायुमनु उद्धयो जरा
 भवंतु जरा॥ दक्षिणे द्वारं हौ कुशहस्तमुपनि गच्छ दर्भेण दर्भेण स्वयं
 प्रक्यति॥ इन्द्रस्य सूरसि॥ गंधिं करोति॥ इन्द्रस्य प्रवससि॥ तं वि
 स्वस्य ह॥ अकुर्वतो ग्रंथी कस्तकौशलैर्निस्तिष्ठत॥ एवमुत्तरेण प्रीतिप्र
 स्थता॥ एवमपरयोः॥ अध्वर्युः॥ सदोमि मशति॥ ऐं इमांसी द्रा
 यत्वा महावेधो रुतरादं सीयाप्स्य कोर्वेद्यं तेनाष्टा दशा प्रती चः ३७
 प्रक्रमान्प्रकारानिति तदानीं ध्यात्वा रं विमिमीते यथा तर्क्यार्थं स्याद्भिर्हर्षेण

पश्चिम
 ध्यात्वा ह तै दक्षिणां द्वारं करोति॥ आग्निं द्वा गारस्य पार्श्वमानी पंचारत्नरेते
 न माजी लीयो व्याख्यातस्तस्यो दिवि द्वारं कुर्वति॥ अभिं यवमतिः प्रोक्षणी
 बर्हिर्हस्तमाजस्रं ली सस्क्रवां चर्मफलकेषु दूशंकु न्ना वापां हिरण्यमु
 दपात्रं चादायै हियजमानं पूर्णया द्वा राह विधीनं प्रपाद्य दक्षिणस्य ह विधीन
 स्य नाडे चर्म पुरोक्षमितराणि सादयित्वा देवस्य ते यन्त्रि मादाय अभि
 रस्ति नारिरसीत्यभि मंत्र्य॥ दक्षिणा पूर्वादीनुपखान्य रिलि खितमिति
 त्रिः परिलिख्य क्रमेण खनति॥ रक्षो हणो वल्ग गहनो वै छवान्व
 नाभि॥ दक्षिणा पूर्वासा स्तनादत्ते॥ इदमहं तं वल्ग गमुदपाभि यं

सो. प्र. धर्मुः ॥ दक्षिणायोरपरमेवाध्वर्युरभिष्ट शतिपुर्वयजमानः अध्वर्युरत्र पृच्छति अथ यजमानोपरयोरुक्त
 यन्मः समानो यमसमानो निचखानेदमेनमधरं करोमियोनः समानो रमेवा
 २५ योसमानो रातिपातिगायत्रेण छंदसा ॥ यजमानस्याधस्यादपात्रेपासूनु
 दपाति ॥ अवबाहो वलगः ॥ द्वितीयादत्ते ॥ इदमहंतं वलगः ॥ रातिपातित्रैष्टमेन द
 छंदसा ॥ अवबाहो वलगः ॥ तृतीयादादत्ते ॥ इदमहंतं तिमातिजागतेन छंदसा ॥
 अवबाहो वलगः ॥ इदमहंतं ॥ रातीयत्मानुष्टमेन छंदसा ॥ अवबाहो वलगः
 गः ॥ पासूनसंचरेत्युपात्रे यजमानः पाप्मोर्न मनसा ध्यायत्यपउपरस्य २
 स्य ॥ पुर्वयोर्दक्षिणमेवाध्वर्युरभिष्ट शत्युत्तरं यजमानोभिष्ट श्यपृच्छति
 अध्वर्योर्दक्षिणमेवाध्वर्युरभिष्ट शत्युत्तरं यजमानोभिष्ट श्यपृच्छति
 मानमित्र ॥ स इमिति यजमानोभिष्ट शत्युत्तरं यजमानोभिष्ट श्यपृच्छति
 मानमित्र ॥ स इमिति यजमानोभिष्ट शत्युत्तरं यजमानोभिष्ट श्यपृच्छति

यजमानः ध्वर्युरभिष्ट शतिदक्षिणं यजमानोभिष्ट शति ॥ ३ अथाध्वर्युत्तरयोः पूर्वमेवाध्वर्युर
 अध्वर्योर्दक्षिणमेवाध्वर्युरभिष्ट शति ॥ ४ यजमानः प्रथमो यजमानोभिष्ट शति ॥
 अथैनानाध्वर्युरभिष्ट शति ॥ ५ किराडसि स पत्रहासमाडं सिभ्रात व्यहास्वराडं सिभि
 मातिहाविष्वागडं सिविष्वासां नाष्टाणां हंता ॥ सर्वानेवानुपूर्वमथैनानुद्भिः प्रो
 क्षति ॥ रक्षोहणो वलगहनः प्रोक्षति ॥ निवेष्टमानः इति सर्वानेवानुपूर्वमथैतेषु यवान् स्वेद
 नयति ॥ रक्षोह ॥ नो वनयामि वेष्टमानः इति सर्वानेवानुपूर्वमथैतेषु यवान् स्वेद
 यति ॥ यवोसि यवमास्मदेषो यवयारातीः ॥ सर्वानेवानुपूर्वमथैतान्बहिष्वा
 वस्तपाति ॥ रक्षोह ॥ नो वस्तपायामि वेष्टमानः ॥ सर्वानेवानुपूर्वमथैतान्बहिष्वा

वेष्टवेष्टपरनेष्ट

३२

स्ववाहुसाहुहोतिक्रमेण॥ रक्षोहणे० नोभिजुहोमिवैल्लवान्खाहा॥ सर्वमित्रावृ
त्तिः॥ प्रयेकं॥ सार्धप्रादेशविस्तारं प्रादेशत्रयदीर्घं मिलिते समचतुरस्रे अधिषवुर्गफल
के संसृष्टे उपदधाति॥ रक्षोहणे बलगहनोपपदधामिवैल्लवी॥ द्वाभ्यां पुरस्ताद्वाभ्यां
पश्चाद्वाभ्यां पार्श्वयोः शंकुभिः परित्यजित्वा प्रादक्षिण्यं पुरीवेण पर्यहति॥ रक्षोहणे० नो
पर्युहामिवैल्लवी॥ बहिर्धा परित्यजति॥ रक्षोहणे बलगहनोपरित्यजामिवैल्लवी॥
अभिमुखमिति॥ रक्षोहणे बलगहनोवैल्लवी॥ तस्मिन्वायुमप्रतिष्ठेति॥ तैवाफलकमोरा
नडुहं चमस्तीर्षति॥ रक्षोहणे बलगहनोवैल्लवी॥ तस्मिन्वायुमप्रतिष्ठेति॥ तैवाफलकमोरा
नडुहं चमस्तीर्षति॥ रक्षोहणे बलगहनोवैल्लवी॥ तस्मिन्वायुमप्रतिष्ठेति॥ तैवाफलकमोरा
नडुहं चमस्तीर्षति॥ रक्षोहणे बलगहनोवैल्लवी॥ तस्मिन्वायुमप्रतिष्ठेति॥ तैवाफलकमोरा

स्वमुदपात्रे वातां पुरीषं सिद्धतां वायुं

रणाय बहिर्मुखं बध्वै हियजमान॥ आग्नीध्रिये बस्ये नो ध्वस्य बोध्य चाल्वा लपु
रिषं सिकतां च न्युपपरिमंडलं करं करोति॥ उभयेर्मित्रः॥ विभूरसि प्रवाहणो रौद्रेणानी
केन पाहिमाग्नेविहमाग्निमाहिंसीः॥ अंतः सदसं प्राक्य दद्वयवमेशेष्य पृथ्यायां हो
तुः॥ बहिरसि हव्यवाहनो रौ० सीः॥ अग्नेणाहवनीयं पर्याहृत्य होतुं पिष्टादक्षिण
तो रज्जौ मैत्रावरुणस्य॥ श्वानो सिप्रचेतारौ रौद्रेणा० सीः॥ होतुं पिष्टास्योत्तरतो यथेतमेस्य
ग्लौ ब्राह्मणां संसिनः॥ तुषोसि विश्ववेदारौ रौद्रेणानी० सीः॥ तदुत्तरतः पातुः
॥ उशिगसि कवीरौ रौद्रेणानी० सीः॥ तदुत्तरतो नैष्टुः॥ अचारिरसि
बभारिरौ रौद्रेणानी० केन पा० सीः॥ तदुत्तरतो छावाकस्य॥ अ
वस्युरसि दुवस्वान्नौ रौद्रेणानी० केन पि० सीः॥ मैत्रावरुणवन्मा

तत्र ह्येवमहं ह्यमं आहृति बुद्धिचो रौद्रेणा ० अ० ५

४०

जीर्णाय ॥ शुंध्यूरसिमाजीर्णायौ रौद्रेणा ० सीः ॥ तस्मिन् पुनराग्नी च येतमेस
सुप्यौत्तरवेदिकमुपतिष्ठते ॥ सन्नाडोसिलशान्तरो ० सीः ॥ १ आस्तावां परिष
धोसिपवमानोरौद्रे ० सीः २ ॥ चालातं ॥ प्रतक्कासिनभस्वान्नौद्रे ० सीः ३ पशुत्र
पशं ॥ असंमष्टोसिहव्यसूद्रोरौ ० सीः ४ पश्चिमसंदोक्षरितिष्ठन्नौद्रं वरीमुप
तिष्ठते ॥ रुतधामासिसुवर्ज्योतिरौ ० सीः ५ ब्रह्मसदनं ब्रह्मज्योतिरसिसुवर्धमा
रौद्रेणानीके ० सीः ६ तत्र स्थ एवशा ला मुरवीयं ॥ अज्योस्यैकपा
द्रौद्रेणानीकेन पाहिमाग्नेपि पृहिमामामाहि ० सीः ७ ॥ तत्र ४०
स्था एवं संप्रैषमाह ॥ स्तृणीत बर्हिः प्रवृत्तं यस्तु तसमपि
व्रतान् ह्यध्वमास्तावं ब्रुतं ॥ स्तृणीत सदा हविर्धाने ब्रुते स्तृणीतो न्ने

गहिरस्य अहिरसि बुद्धिचो रौद्रे ०

तर्ग्यो वायव्यानिद्रोणकलशे दशापवित्रे समवधाय पलिशाले स ॥ सादयाग्नी दाज्यम
धि श्रय प्रतिप्रस्थातः सुचः संमद्या ज्येनो देहि पृषदाज्याय दध्या हरौ दक्षिणे वेद्यं
ते बर्हिर्मुष्टिं स्तृणाति ॥ देवबर्हिर्मुष्टिं मुदं संत्वा स्तृणात्स्वा सस्तु देव
सकृन्मंत्रः ॥ तां बहुलां पुरस्तात्प्रयं च स्तृणाति ॥ तस्मिन् मर्धनान्न व्रतं प्रयच्छति ॥
नेताग्नावादी न्प्रक्षाल्य द्रोणकलशे निधाय प्राग्वं शे सादयति ॥ अध्वर्युः शारवा
अपश्रौष विव्रं कुं श्रीं च शुलं च वपां ॥ अरश नेशाली मुरवीयस्य पश्चात्सादयित्वा
प्रोक्ष्या स्तो ॥ आग्नीध्रः पाणी समध्याग्नी ज्योतिरुत्वा परिस्तीर्य शाला
मुरवीय मग्नेण स्फुरहव न्यौ जुहू दयं ॥ उपर दितमं चैव सुवंच
स्वधिति ध्रुवे ॥ प्राशिन्ने डाज्य धानी श्वेदं वेदाग्रमेव च ॥ अ
त्रै वौषधपात्राणि पश्चादाज्यविलापनं ॥ २ ॥ प्रतिप्रस्था

दय

तापाणीसंमश्य ब्रह्माणंदक्षिणत उपवेश्य शाळा मुखी यप्रफट्युत्त
 रवेदिपर्यंतं एष्यां स्तीर्यपवित्रे हत्वा यजमानवाचं यच्छे। अग्निहो
 त्रहवणीमादाय शाळा मुखी ये प्रतितप्य प्रोक्षणीः संस्कृतपात्रा
 णि प्रोक्ष्य आज्यस्थाल्या माज्यमंत्रेण तूष्णीं दधि च निरुप्याधि
 प्रितो भयं पर्यग्निकरोति। अध्वर्युः कर्मणे वा० देवस्य त्वेति स्फ
 मादाय। इंदुस्य वा० तेजाः। स्वरदेशे स्फुंस्तब्ध्वा। प्रोक्षणीरासा
 दये ध्मा बर्हि रूपसादय सुवच स्वधितिं च सुच म्भु संमृद्धिं स्त्री एषदाज्य ४९
 ग्रहणी माज्येन च दध्ना चोदहि। आग्नीध्रः प्रोक्षणीरासि पूर्य स्फुं स्य वत्समादय

ति॥ अध्वर्युः स्फुंस्तब्ध्वा स्ति॥ प्रतिप्रस्थाता॥ उत्तरवेदिस्तीपे ध्मा बर्हि
 रूपसादयत्॥ आग्नीध्रः दक्षिणेन स्कवं स्वधितिं सव्येन वेदाग्रे कदेशमादाय शा
 ला मुखी ये। अग्नेर्वा मिति प्रतितप्य। स्वधितिं स्कवं संमृज्य प्रतिप्रस्थात्रे प्रय
 षति॥ प्रतिप्रस्थाता जुहोतीनि संमृज्या॥ वेदाग्राणि शाळा मुखी ये प्रक्षिप्याग्नेणे कृत्वा
 तृणेषु सादयित्वा। पुनरादाय शाळा मुखी यस्तकाशे निधाय पत्नी शा लरमुखी
 याज्यं च वेक्ष्या। श्रिये श्रियदध्मा सह प्राङ्मुहत्वा दक्षिणेन प्रोक्षणीः सादयित्वा ज्ञेये
 मानमाज्यमवेक्षयति॥ अध्वर्युः प्रोक्षणीनामुत्तरत आनीयावेक्ष्योस्तप्य प्रोक्ष
 णीश्चाप्य आज्यं दधि च दाय ब्रह्मतरयजमानं श्रियां सह प्राङ्मुहत्वा वेद्या
 पश्चदज्यानि गृहीत्वा परिकर्मिभ्यः प्रदायापः स्पर्श्या। राजानं ब्रह्मादाय सोम
 ब्रह्मणे दद्यात्

सो. प्र.

४२

कं॥ शाकलामुखीयमग्रेणपरिद्व्योत्तरतःस्थितः॥ तदुत्तरतस्थित्वाध्वर्युःशाकलामुखीये
गार्हपत्यं संकल्पयति॥ अग्नेन त्रिष्टानुमामोहविश्वैर्देवैर्यद्विद्यैः संविदानः॥ स
वर्गो लोकैर्यजमानं॥ हि यो हि मास्येहास्यो आदुर्यै पामुपेतः॥ शाकलामुखीये प्रण
यनीयमिधमादाय उपोषेयमनीः कल्पयति चालाकाभ्यमन्वारद्येष्वपि
व्रतेषु वाससासंप्रश्ननेषु॥ अध्वर्युं यजमानं संपत्नीपत्नीचपुत्रकाः
क्षा॥ पौत्रान्वारमेरं स्तेज्याषानुक्रमेण नतु॥ पुराणं गार्हपत्ये आ ४२
ज्यैर्वित्तापोऽस्य च प्रचरं पयां चतुर्गृहीत्वा शाकलामुखीये
जुहोति॥ तं॥ सोमं तनूकं प्रोक्ष्योऽन्यकृतेभ्यः॥ उक्तयंतो मिव नृयं॥ स्वाहा॥ ॥ ॥ ॥

सोमायेदं॥ सुवेण जुहोति॥ जुषाणो अफुराभ्यस्य वेतु स्वाहा॥ अग्नयं पुनश्चतुर्
हीतं गृहीत्वा संप्रैषमाह॥ अग्नीषोमाभ्यां प्रणीयमनिभ्यामनुब्रूहि॥ प्रथमायां
त्रिरुक्तायामिधममुधम्यर्षव्याद्वारा॥ हरेदग्नेग्निमन्वंचं ब्रह्मादाया
यसोमकं॥ अन्वगाज्यानि चान्ये न्वग्गव्यो वायव्यकानि च॥ १॥ निष्क्रा
मंति॥ अयन्नो अग्निर्वरिः॥ रूपोऽस्य मध्यः॥ पुररं तु प्रभिदं॥ अयं
शत्रुं जयतु॥ जहं षाणो यं वाजं॥ जयतु वाजं सातौ॥ उत्तरेण सदः प
रीसाग्नीध्रेऽभ्यां निधाय परिस्तीपरिषिच्य चतुर्गृहीतेनाभिर्जु
होति॥ अग्नेन यस्तु पथाराये अस्मान्विश्वानि देववयुनानि विहा
न॥ युयो ह्यस्मज्जुङ्गराण्येनोऽश्विषां तनमउक्तिं विधेम स्वाहा॥ अग्न॥ अत्रैवैतयानो वायव्यं

४३

समुपासाद्य उत्तरेणाग्नीध्रं गारं राजा चाज्यैश्च सह गत्वा हवनीये सुवाङ्मतिं
 जुहोतुः सवित्रे इति ब्रह्मराजानमन्महस्ते प्रदाय मंत्रेणोपविशेत् यजमान
 श्च। अध्वर्युः प्रोक्षणीं सन्महपत्नित्यादिस्वधितिसादनांतं पशुवत्। खुरप्रो
 क्षणादीनि माहावेदिशोण्यां प्रोक्षणीं निनयति। यन्मेतं ब्रह्मा यथा तं
 मागत्पराजानमादत्ते। यजमानो यथेतमेत्याव उपस्थस्य ब्रह्मणोरा
 जानमादाय हविर्धानं प्रपादयति। सोमो जिगाति गानुविदेवानामेति ४३
 निष्कृतमृतस्य योनिमासदं ॥ अध्वर्युरपः सृष्ट्वा दक्षिणस्य ह
 विर्धानस्य नीडे हृष्ट्वा जिने मास्तृप्णाति ॥ अदित्याः
 सदोमि ॥ यजमानः हृष्ट्वा जिने राजानं ॥ अदित्याः सदआसीद ॥

देवो

राजानं देवताभ्यः प्रयिच्छति। एष देवः सवितः सोमस्तः रक्षोऽध्वं मावो हवन्नुप
 तिष्ठेत्। एतत्तु सोमं देवानुपागा इदमहं मनुष्यो मनुष्या सह प्रजया सह रा यः स्योष
 ण। उपरि प्राचं प्रजर्हं करोति। नमो देवोभ्यः। दक्षिणतो न्येवं। स्वापितृभ्यः
 अपसृष्ट्वा निष्क्रामति। इदमहं निर्वृणस्य पाशात्। आहवनीयमुपतिष्ठते। सुव
 र्गमिविरच्ये वै वैश्वानरं न्योतिः। आबंतरदक्षिणां विसर्जयेत्। युक्तोऽग्निमुपतिष्ठते। सुव
 र्गमेव तपते त्वं ब्रतानां ब्रतघतिरसि याममततः स्वय्यमृदि पः सामयि यातवतन्
 र्मयं हृदे वा सात्वयि याथा यथं नो ब्रतपते ब्रुति नो ब्रतानि। अध्वर्युः संशास्ति ॥
 स्नस्तीक्ष्णमेखलां प्रमुष्टी सारय यजमान रतित्वा चक्षतां नाम हं व्राते पितृभिः पिताम

५५ हैः प्रपितामहैः पुत्रैः पुत्रैः सुअग्रयः सुअग्रयामाह यतु ॥ यूपान्कृत्यादियुपावदं
 मत्रवा ॥ यान्वतियवमतीरित्यादियुपप्रथमं क्षात्रनादियुपामार्जनांतं पशुसववैतु ॥
 पितापुत्रियायां सुअग्रयामाह तायां ॥ अध्वर्युर्दिवं ममादायांतरेण चालोत्क-
 ५६ रं पविष्कम्यवहंतारपः प्रतिस्रोत संस्थिता यथा तपयोः संयोगात्कृतिः हविर्भूतपरिमा
 औपो हविष्मन्देवो अध्वरः ॥ हविष्मन् आविवासति हविष्मन् अस्तस्य ॥
 अस्तमिते हिरण्यं निधायैव कृतिः ॥ प्रहृष्टक्षिणमारुत्य सव्यं सनिधौ
 यांतरेण चालोत्करावुत्तरेणाग्नीध्रीयंसदश्वगत्वसर्वयोद्गाराशां प्रिया-
 धाशालामुखीयस्य पश्चात्संस्पृष्टाः सादयति ॥ अग्नेवोपन्नं गृहस्य सदसि
 स्तराः